

การศึกษาการรับรู้และแนวทางการปรับตัวของสมาชิกชมรมร้านขายยาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎกระทรวงการขออนุญาตและการออกใบอนุญาตขายยาแผนปัจจุบัน พ.ศ. 2556

ระพีพรรณ ฉลองสุข*, กมลวรรณ ลิ้มทรัพย์เจริญ, พรศิริ รัตนะนิล, วรกมล ศรีตระกูล, วรรรณา ราตรี

ภาควิชาเภสัชกรรมชุมชน คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

* ติดต่อผู้พิมพ์: chalongsuk_r@su.ac.th

บทคัดย่อ

เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2557 กฎกระทรวงการขออนุญาตและการออกใบอนุญาตขายยาแผนปัจจุบัน พ.ศ. 2556 มีผลบังคับใช้ ส่งผลกระทบต่อร้านยาทั้งหมดในประเทศไทย การศึกษาเชิงพรรณนาคั้งนี้มีวัตถุประสงค์สำรวจ การรับรู้และแนวทางการปรับตัวของสมาชิกชมรมร้านขายยาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎกระทรวง โดยการใช้แบบสอบถาม ส่งทางไปรษณีย์ให้กับผู้ประกอบการร้านยาที่เป็นสมาชิกของชมรมร้านยาแห่งประเทศไทย จำนวน 1,254 คน ในช่วงวันที่ 20 มกราคม 2560 ถึงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2560 การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้ตอบ แบบสอบถามร้อยละ 48.2 เป็นเภสัชกร แต่ผู้ประกอบการกลุ่มนี้ทำหน้าที่เป็นเภสัชกรปฏิบัติการตามกฎหมายเพียงร้อยละ 13.8 และร้อยละ 46.4 เป็นเภสัชกรประจำร้าน ผู้ประกอบการร้านยาส่วนใหญ่ ร้านขายยาแผนปัจจุบัน (ขย. 1) มีช่วง รายได้ต่อเดือน 2,500 - 456,000 บาท ร้านขายยาแผนปัจจุบันบรรจุเสร็จที่ไม่ใช่ ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ (ขย. 2) มีช่วงรายได้ต่อเดือน 2,000 - 200,000 บาท ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 94.8 ทราบว่ามีกฎกระทรวง 2556 และร้อยละ 90.4 ทราบกำหนดระยะเวลาที่ผ่อนผันให้ร้านยาเพื่อเตรียมตัวในการปฏิบัติตามกฎกระทรวง 2556 แต่ยังไม่มีความชัดเจน ในรายละเอียดของกฎกระทรวง 2556 ผู้ประกอบการร้านยามากกว่าร้อยละ 60 (ทั้งร้านขาย ขย. 1 และ ขย. 2) สามารถ ดำเนินการตามกฎหมายได้ แต่ก็มีบางส่วนที่อาจจะต้องเลิกกิจการหากมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: ร้านยา, กฎหมายยา, วิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชน

SURVEY STUDY OF THE DRUGSTORE CLUB MEMBERS' PERCEPTION AND ADAPTATION OF THE MINISTERIAL REGULATIONS: THE APPLICATION FOR AND GRANT OF A LICENSE TO SELL MODERN DRUGS B.E. 2556.

Rapeepun Chalongsuk^{*}, Kamonwan Limsupjaroen, Ponsiri Rattananil, Worakamon Sritrakul, Watthana Ratri

Department of Community Pharmacy, Faculty of Pharmacy, Silpakorn University, Sanamchandra Palace Campus, Nakhon Pathom

* Corresponding author: chalongsuk_r@su.ac.th

ABSTRACT

Since June 25, 2014, when the Ministerial Regulations: THE APPLICATION FOR AND GRANT OF A LICENCE TO SELL MODERN DRUGS B.E. 2556. (MR 2556) was implemented; all drugstores in Thailand have been affected. The purpose of this descriptive study was to survey the perception and adaptation of the members of the Drugstore Club of Thailand toward MR 2556. 1,254 questionnaires were mailed to entrepreneurs who were members of the Drugstore Club between January 20, 2017 and February 14, 2017. Descriptive statistics were used to analyze the data received. The results showed that 48.2% of the respondents were pharmacists but only 13.8% of these entrepreneurs performed as pharmacists who received pharmacy permit and 46.4% performed as pharmacists in charge pharmacists. The monthly revenue from pharmacy was between 2,500 and 456,000 Baht (for a type 1 drugstore) and between 2,000 and 200,000 baht (for a type 2 drugstore). Most of the sample group (94.8%) were perceived of MR 2556 and 90.4% knew about the enforcement date, but were unclear about some legal details regarding the regulations. More than 60% of the entrepreneurs were legally able to practice under the regulations. Those who could not practice under MR 2556 were likely to go out of business.

Keywords: drugstore, drug law, good pharmacy practice

บทนำ

นับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 มีการกำหนดให้ผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามกฎหมายทำหน้าที่ให้บริการประจำที่ร้านยา การกำหนดอุปกรณ์ที่จำเป็นในร้านยา เพื่อเป็นหลักประกันถึงคุณภาพและความปลอดภัยการให้บริการของร้านยา แต่การดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมายยังไม่สมบูรณ์ มีการผ่อนผันในบางประเด็น เช่น การมีเภสัชกรประจำร้านยาตลอดเวลาที่เปิดทำการ โดยอ้างว่าจำนวนเภสัชกรในประเทศไทยยังมีจำนวนไม่เพียงพอสำหรับร้านยาทุกแห่ง ถึงกระนั้นก็ได้มีความพยายามพัฒนาการให้บริการของร้านยาตลอดมา โดยต้นปี 2545 สภาเภสัชกรรมจึงได้จัด "โครงการพัฒนาและรับรองคุณภาพร้านยา" ขึ้นโดยมีแนวคิดมาจากรูปแบบร้านยาที่พึงประสงค์และเป็นไปตามมาตรฐานสากลแต่ให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย เพื่อพัฒนาร้านยาให้สามารถเป็นหน่วยบริการหนึ่งในเครือข่ายระบบบริการสุขภาพปฐมภูมิภายใต้การสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าซึ่งประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงบริการด้านสุขภาพได้ตามความจำเป็น เกณฑ์ในการประเมินรับรองคุณภาพร้านยาประกอบด้วย 5 ด้านด้วยกัน ด้านสถานที่อุปกรณ์ บุคลากร การให้บริการเภสัชกรรมที่ดี การปฏิบัติตามกฎระเบียบตลอดจนการมีจรรยาบรรณทางวิชาชีพ¹ อย่างไรก็ตามการขอรับการประเมินเป็นร้านยาคุณภาพของโครงการนี้เป็นไปตามความสมัครใจของผู้ประกอบการ ไม่ใช่มาตรการบังคับทางกฎหมายทำให้การเพิ่มจำนวนร้านยาคุณภาพยังมีอัตราที่ต่ำเพราะในฐานข้อมูลของสำนักยา พ.ศ.2557 มีร้านยาทั้งสิ้น 19,245 ร้าน² แต่ในปี 2560 มีร้านยาคุณภาพประมาณ 860 ร้านกระจายในจังหวัดต่าง ๆ³ ดังนั้นใน พ.ศ. 2556 สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา จึงได้ออกกฎกระทรวงการขออนุญาตและการออกใบอนุญาตขายยาแผนปัจจุบัน พ.ศ.2556 (กฎกระทรวง 2556) ซึ่งกำหนดให้ผู้รับอนุญาตขายยาแผนปัจจุบันทุกประเภทและผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการต้องปฏิบัติตามวิธีปฏิบัติทาง

เภสัชกรรมชุมชน (Good Pharmacy Practice; GPP) ในสถานที่ขายยาแผนปัจจุบัน และใน พ.ศ. 2557 ได้มีประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง การกำหนดเกี่ยวกับสถานที่ อุปกรณ์ และวิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชนในสถานที่ขายยาแผนปัจจุบันตามกฎหมายว่าด้วยยา พ.ศ. 2557 (ประกาศ 2557)⁵ ซึ่งมีรายละเอียดของอุปกรณ์ และวิธีปฏิบัติทางเภสัชกรรมชุมชนในสถานที่ขายยาแผนปัจจุบันต่าง ๆ อันเป็นดัชนีบ่งชี้คุณภาพของร้านยา⁶ ทำให้การขออนุญาตขายยาต้องมีการตรวจประเมินสถานที่ขายยาแผนปัจจุบันทุกประเภทตามรายละเอียดดังกล่าว ทั้งนี้กฎเกณฑ์นี้บังคับใช้กับร้านยาที่ขออนุญาตขายยาหลังจากวันที่ประกาศใช้กฎกระทรวง 2556 แต่สถานที่ขายยาที่ได้รับอนุญาตก่อนวันที่ 25 มิถุนายน 2557 มีเวลาผ่อนผันไม่เกิน 8 ปี นับจากวันที่ประกาศใช้กฎกระทรวง 2556 เนื่องจากมีรายงานการสำรวจความพร้อมของผู้ประกอบการร้านยาต่อการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ในร่างกฎกระทรวงว่าต้องใช้เวลาในการปรับปรุงให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์เฉลี่ย 5.89 ปี โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40) กล่าวว่าต้องใช้เวลา 1 - 5 ปี⁷ แต่อย่างไรก็ดีชมรมร้านขายยาซึ่งมีสมาชิกเป็นผู้ประกอบการร้านขายยาแผนปัจจุบัน (ขย. 1) และร้านขายยาแผนปัจจุบันบรรจุเสร็จที่ไม่ใช่ยาอันตรายหรือยาควบคุมพิเศษ (ขย. 2) ได้มีหนังสือขอผ่อนผันการปฏิบัติตามกฎกระทรวง⁸ ดังนั้นการศึกษารังนี้จึงมีวัตถุประสงค์สำรวจการรับรู้และแนวทางการปรับตัวของสมาชิกชมรมร้านขายยาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎกระทรวงจะช่วยให้มีข้อมูลเพื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาส่งเสริมให้ ร้านยาสามารถดำเนินการธุรกิจภายใต้กรอบกติกาของบ้านเมืองต่อไป

วิธีการศึกษา

จากฐานข้อมูลชมรมร้านยาแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 17 มกราคม 2560 มีสมาชิกของชมรมร้านยาแห่งประเทศไทยทั่วประเทศ จำนวน 6,139 ร้าน คำนวณโดยใช้สูตร Taro Yamanae⁹ ได้จำนวนตัวอย่าง 375 ร้าน แต่

เนื่องจากการสำรวจครั้งนี้ใช้แบบสอบถามส่งทางไปรษณีย์ ซึ่งอัตราตอบกลับประมาณร้อยละ 30 จึงต้องส่งแบบสอบถามทั้งสิ้น 1,254 ร้าน โดยการสุ่มอย่างง่ายจากรายชื่อฐานข้อมูลของชมรมร้านยาแห่งประเทศไทย แบบสอบถามประกอบด้วยคำถาม 3 ส่วน คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม (ผู้ประกอบการร้านยา) และธุรกิจที่ดำเนินการ การรับรู้และแนวทางการดำเนินการของสมาชิกชมรมร้านขายยาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎกระทรวง และข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ซึ่งสำรวจเฉพาะประเด็นที่เคยมีรายงานว่าผู้ประกอบการไม่สามารถดำเนินการได้^{10,11} แบบสอบถามได้มีการตรวจสอบความตรงของเนื้อหา (content validity) โดยผู้เชี่ยวชาญ 3 คน การศึกษาครั้งนี้ได้ผ่านการรับรองด้านจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (เลขที่ ID 0016/2559) การเก็บรวมข้อมูลโดยการส่งแบบสอบถามไปยังร้านขายยาที่เป็นสมาชิกของชมรมร้านขายยาแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ 20 มกราคม 2560 กำหนดการตอบกลับภายในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2560 และมีการส่งแบบสอบถามซ้ำในกลุ่มเดิมเพื่อขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม ในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2560

ผลการศึกษา

แบบสอบถามได้กลับคืน 232 ชุด (ร้อยละ 61.9 ของ 375 ตัวอย่างตามเป้าหมาย) ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 51.9 เป็นเพศชาย อายุ 24 – 82 ปี เฉลี่ย 47.9 ± 13.1 ปี ร้อยละ 79.8 เป็นผู้ประกอบการร้านยา ขย. 1 ส่วนใหญ่ร้อยละ 60.5 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี (ตารางที่ 1) ร้อยละ 48.2 (110 คน/228 คน) สำเร็จการศึกษาเภสัชศาสตร์ นอกจากเป็นผู้ประกอบการร้านยาแล้วร้อยละ 13.8 เป็นเภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามกฎหมาย ทั้งนี้ร้านยา ขย. 2 ร้อยละ 6.7 มีเภสัชกรเป็นผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามกฎหมาย มีเพียงร้อยละ 46.4 เป็นเภสัชกรประจำร้าน (ตารางที่ 2) ผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำร้าน

อื่น ๆ ที่นอกจากเภสัชกรหรือพยาบาล มี 39 คน ได้แก่ เจ้าของร้าน 9 คน ผู้ผ่านการอบรมตามมาตรฐาน 48 ของพระราชบัญญัติยา 5 คน บุคลากรในร้าน 7 คน ในกลุ่มร้านยา ขย. 1 ผู้ประกอบการร้อยละ 27.9 ไม่ได้เป็นเภสัชกร ในขณะที่ร้านยา ขย. 2 ร้อยละ 6.7 มีผู้ประกอบการร้านยาเป็นเภสัชกร

การประกอบธุรกิจร้านยาร้อยละ 99.1 ใช้อาคารตึกแถว ที่เหลือเป็นร้านยาในห้างสรรพสินค้า และในซูเปอร์มาร์เก็ต อย่างละ 1 ร้าน โดยร้อยละ 72.7 เป็นร้านยา 1 คูหาพื้นที่ 10 – 1400.00 ตารางเมตร เฉลี่ย 72.4 ± 101.1 ตารางเมตร ร้อยละ 11.4 มีพื้นที่ 48 ตารางเมตร รายได้ 2,000 – 456,000.00 บาทต่อเดือน เฉลี่ย $91,598.82 \pm 86,226.15$ บาทต่อเดือน ร้อยละ 48.6 มีรายได้มากกว่า 60,000.00 บาทต่อเดือน โดยร้านยา ขย. 1 มีช่วงรายได้ต่อเดือน 2,500 – 456,000 บาท ขย. 2 มีช่วงรายได้ต่อเดือน 2,000 – 200,000 บาท (ตารางที่ 3) ธุรกิจดำเนินการมา 1 – 104 ปี ประมาณ ร้อยละ 50 ดำเนินธุรกิจมาประมาณ 19.5 ปี แต่ร้านยาร้อยละ 28.4 ที่ผ่านการประเมินตามกฎหมาย 2556 (ตารางที่ 1)

การรับทราบเกี่ยวกับกฎกระทรวง 2556

ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 94.8 ทราบว่ามีความรู้เกี่ยวกับกฎกระทรวง 2556 และร้อยละ 90.4 ทราบกำหนดระยะเวลาที่ผ่อนผันให้ร้านยาเพื่อเตรียมตัวในการปฏิบัติตามกฎกระทรวง 2556 แต่เมื่อลงรายละเอียดของเนื้อหาตามกฎกระทรวง 2556 พบว่าการรับทราบในบางประเด็นลดลง เช่น ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 69.7 ทราบขนาดของพื้นที่ขาย ให้คำปรึกษาตามที่กฎหมายกำหนด (ขนาด 8 ตารางเมตร) และร้อยละ 65.6 ทราบด้านที่สั้นที่สุดของพื้นที่ขายตามที่กฎหมายกำหนด (2 เมตร) (ตารางที่ 4) นอกจากนี้ ผู้ประกอบการร้านยา ร้อยละ 94.2 เห็นว่าร้านยา ขย. 1 จำเป็นต้องมีเภสัชกรเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในร้านยา แต่ร้อยละ 5.7 เห็นว่าร้านยา ขย. 1 ไม่จำเป็นต้องมีเภสัชกรเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในร้านยา

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม และร้านขายยา

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	120	51.9
หญิง	110	47.6
ข้ามเพศ	1	0.4
รวม	231	100.0
อายุ (ปี)		
น้อยกว่า 30	18	8.0
30 - 39	52	23.0
40 - 49	54	23.9
50 -59	55	24.3
ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป	47	20.8
รวม	226	100.0
วุฒิการศึกษา		
ประถมศึกษา	9	3.9
มัธยมศึกษา	32	14
ปริญญาตรี	138	60.5
ปริญญาโท	39	17.1
ปริญญาเอก	4	1.8
ประกาศนียบัตรเจ้าพนักงานเภสัชกรรม, การผดุงครรภ์อนามัย	6	2.6
รวม	228	100
ประเภทของร้านยา		
ขย. 1	182	79.8
ขย. 2	46	20.2
รวม	228	100.0
ขนาดของร้าน (ตารางเมตร)		
10 - 30	23	13.7
31 - 60	70	41.7
61 - 100	48	28.6
มากกว่า 100	27	16.1
รวม	168	100.0

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม และร้านขายยา (ต่อ)

คุณลักษณะ	จำนวน	ร้อยละ
สถานะของร้านยาตามประกาศฯ 2557		
ผ่านการประเมิน GPP	47	21.2
กำลังรอรับการประเมิน GPP	51	23.0
ยังไม่พร้อมประเมิน GPP	90	40.5
ยังไม่ผ่านประเมิน GPP	18	8.1
ร้านยาคุณภาพ	16	7.2
รวม	222	100.0
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน (บาท)		
น้อยกว่า 10,000	10	5.4
10,000 - 20,000	30	16.2
20,001 - 40,000	32	17.3
40,001 - 60,000	23	12.4
มากกว่า 60,000	90	48.6
รวม	185	100.0
ระยะเวลาในการดำเนินธุรกิจร้านยา (ปี)		
ไม่เกิน 10	66	36.87
11 - 20	51	28.49
21 - 30	28	15.64
มากกว่า 30	34	18.99
รวม	179	100.00

แนวทางการดำเนินการตามประกาศกระทรวงฯ

การศึกษาครั้งนี้ได้สอบถามแนวทางตามประกาศ 2557 ใน 4 ประเด็นที่เคยมีรายงานว่าผู้ประกอบการยังไม่มีการดำเนินการ^{10,11} ได้แก่

การจัดหาพื้นที่ไม่น้อยกว่า 8 ตารางเมตร โดยด้านที่สั้นที่สุดต้องไม่น้อยกว่า 2 เมตร ในการขายยาและให้คำปรึกษา ทั้งนี้ไม่รวมพื้นที่เก็บสำรองยา

ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 77.4 สามารถดำเนินการในประเด็นนี้ สำหรับกลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้ใน “การจัดหาพื้นที่ไม่น้อยกว่า 8 ตารางเมตร โดยด้านที่สั้นที่สุดต้องไม่น้อยกว่า 2 เมตร ในการขายยาและให้คำปรึกษา ทั้งนี้ไม่รวมพื้นที่เก็บสำรองยา”

21 คน ได้ให้เหตุผล เช่น การปรับสภาพร้านยากเนื่องจากเป็นบ้านเช่าและตุ้ยยาได้ยึดติดกับพื้น ถ้าปรับต้องรื้อใหม่หมด (3 คน) ต้องใช้งบประมาณมากในขณะที่รายได้จากการดำเนินธุรกิจไม่มาก (2 คน) อาจจะเลิกการดำเนินธุรกิจ (3 คน) อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ 13 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 1 – 60 เดือน ค่าฐานนิยม คือ 12 เดือน มี 1 คนที่ไม่สามารถระบุเวลาที่แน่นอนได้เพราะต้องรอให้ลูกสำเร็จการศึกษาเภสัชศาสตร์

การจัดให้บริเวณให้คำปรึกษาแยกจากบริเวณอื่นอย่างชัดเจนและมีพื้นที่เพียงพอในการจัดเก็บประวัติ

ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 62.2 สามารถดำเนินการในประเด็นนี้ได้ กลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถ

ดำเนินการได้ใน “การจัดให้บริเวณให้คำปรึกษาแยกจากบริเวณอื่นอย่างชัดเจนและมีพื้นที่เพียงพอในการ จัดเก็บประวัติ” 44 คน ได้ให้เหตุผล เช่น ร้านเก่าพื้นที่แคบ เปลี่ยนแปลงได้ยาก (8 คน) จะเลิกกิจการ (2 คน) อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้ 21 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 1 – 60 เดือน ค่าฐานนิยม คือ 12 เดือน

กรณีมีพื้นที่เก็บสำรองยาเป็นการเฉพาะ จะต้องมีพื้นที่สำหรับเก็บสำรองยาอย่างเพียงพอ มีความเป็นระเบียบ เหมาะสม และไม่วางยาสัมผัสพื้นโดยตรง

มีผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 75.2 สามารถดำเนินการได้ กลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถ ดำเนินการได้ใน “กรณีมีพื้นที่เก็บสำรองยาเป็นการเฉพาะ จะต้องมีพื้นที่สำหรับเก็บสำรองยาอย่างเพียงพอ มีความเป็นระเบียบเหมาะสม และไม่วางยาสัมผัสพื้นโดยตรง” ได้ให้เหตุผล เช่น ผลิตภัณฑ์น้ำหนักรวมน้ำหนักขึ้นขึ้นไม่สะดวก (2 คน) ต้องใช้งบประมาณในการปรับปรุง (2 คน) ร้านไม่มียาสำรอง

(1 คน) อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ 24 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 1 – 60 เดือน ค่าฐานนิยม คือ 12 เดือน

การจัดให้มีอุปกรณ์สำหรับดับเพลิง 1 เครื่อง ในสภาพที่พร้อมใช้งานอยู่ในบริเวณที่จัดเก็บยา

ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 71.6 สามารถดำเนินการได้ กลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถ ดำเนินการได้ใน “การมีอุปกรณ์สำหรับดับเพลิง 1 เครื่อง ในสภาพที่พร้อมใช้งานอยู่ในบริเวณที่จัดเก็บยา” ได้ให้เหตุผลที่ร้านมีอุปกรณ์ดับเพลิงแบบเก่า ไม่ได้สำรองยามากจึงคิดว่าไม่จำเป็น อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ 27 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 1 – 12 เดือน ค่าฐานนิยม คือ 1 เดือน กลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างแน่นอนใน “การมีอุปกรณ์สำหรับดับเพลิง 1 เครื่อง ในสภาพที่พร้อมใช้งานอยู่ในบริเวณที่จัดเก็บยา” ได้ให้เหตุผลดังนี้การติดตั้ง อุปกรณ์ตัดไฟฟ้า (SAFE-T-CUT) ก็เพียงพอและจะเลิกกิจการ

ตารางที่ 2 การจำแนกบทบาทของผู้ตอบแบบสอบถามและผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำร้านตามประเภทของร้านยา

บทบาท	ประเภทของร้านยา				รวม	
	ขย. 1		ขย. 2		จำนวน (ร้าน)	ร้อยละ
	จำนวน (ร้าน)	ร้อยละ	จำนวน (ร้าน)	ร้อยละ		
ผู้ประกอบการในร้านยา						
เภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการตามกฎหมาย	28	15.6	3	6.7	31	13.8
เภสัชกรประจำร้าน	101	56.4	3	6.7	104	46.4
ไม่ได้เป็นเภสัชกร	50	27.9	39	86.7	89	39.7
รวม	179	100.0	45	100.0	224	100.0
ผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำร้าน.						
เภสัชกร	170	94.4	3	6.7	173	76.9
พยาบาล	3	1.7	8	17.8	11	4.9
อื่น ๆ	7	3.9	34	75.6	41	18.2
รวม	180	100.0	45	100.0	225	100.0

ตารางที่ 3 ค่าประมาณรายได้ต่อเดือนจำแนกตามประเภทของร้านยา

ประเภทร้านยา	จำนวนร้านที่ให้ข้อมูล	ต่ำสุด	สูง	มัธยฐาน	IQR
ขย. 1	147	2,500	456,000	100,000	115,000
ขย. 2	38	2,000	200,000	15,000	33,500

การจัดให้มีเภสัชกรที่มีใบประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ (สำหรับร้านยา ขย. 1)

ผู้ตอบแบบสอบถามจากร้านยา ขย. ร้อยละ 63.8 ได้ดำเนินการในประเด็นนี้แล้ว กลุ่มร้านยา ขย. 1 ที่ระบุว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้ใน “การจัดให้มีเภสัชกรที่มีใบประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ” ส่วนใหญ่เป็นร้านยา ได้ให้เหตุผล เภสัชกรขาดแคลน (3 คน) ผลตอบแทนที่ได้จากการประกอบกิจการยังไม่เพียงพอสำหรับจ้างเภสัชกร (3 คน) อย่างไรก็ตาม กลุ่มนี้ 11 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 12 – 72 เดือน ค่าฐานนิยม คือ 60 เดือน เพราะกำลังสอบใบประกอบวิชาชีพ ลูกกำลังจะสำเร็จการศึกษาเภสัชศาสตร์ กลุ่มที่ระบุว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างแน่นอนใน

“การจัดให้มีเภสัชกรที่มีใบประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ” ได้ให้เหตุผล หาเภสัชกรอยู่ตลอดไม่ได้ (3 ราย) และ คงเลิกกิจการในอนาคต (2 ราย) รายได้ไม่พอจ้าง (2 ราย)

การจัดให้มีผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ (สำหรับร้านยา ขย. 2)

มีผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 71.2 สามารถดำเนินการได้กลุ่มร้านยา ขย. 2 ที่ระบุว่ายังไม่สามารถดำเนินการได้ใน “การจัดให้มีผู้ปฏิบัติหน้าที่ประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ” ได้ให้เหตุผลดังนี้กฎกระทรวงยังไม่กำหนด และมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างไรก็ดีกลุ่มนี้ 2 คนระบุว่าสามารถดำเนินการได้ในช่วง 12 – 60 เดือน

ตารางที่ 4 การรับทราบเกี่ยวกับกฎกระทรวง 2556

ประเด็นของกฎกระทรวง 2556	ไม่ทราบ	ร้อยละ	ทราบ	ร้อยละ	รวม
การมีการประกาศ 2557	12	5.2	219	94.8	231
ระยะเวลาที่เหลือที่ต้องปฏิบัติตามประกาศ 2557	22	9.6	208	90.4	230
ขนาดพื้นที่ขาย ให้คำปรึกษาและแนะนำการใช้ยาติดต่อกัน	69	30.3	159	69.7	228
ความยาวของด้านที่สั้นที่สุดของพื้นที่ขายยา	78	34.4	149	65.6	227
พื้นที่ในการเก็บสำรองยา	27	12.0	198	88.0	225
การเก็บสำรองยาต้องไม่วางยาสัมผัสพื้นโดยตรง	13	5.6	218	94.4	231
ต้องไม่มีตู้เลี้ยงปลาในบริเวณพื้นที่ขายยา	21	9.2	207	90.8	228

ข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนากิจการให้ได้ตามข้อกำหนดของกฎกระทรวง 2556

กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่ากฎกระทรวง 2556 เป็นการพัฒนาระดับมาตรฐานร้านยาทั่วประเทศ แต่อยากให้มีการบังคับใช้กับร้านยาทั้งหมดเพื่อเป็นการคุ้มครองผู้บริโภค

กลุ่มที่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดข้างต้นได้แล้วมีแนวทางที่ใช้ในการปฏิบัติจนได้ตามมาตรฐานที่ข้อกำหนดตั้งไว้ คือ การศึกษาข้อกำหนดต่าง ๆ ให้เข้าใจ หรือปรึกษากับเจ้าหน้าที่สำนักงานสาธารณสุขแล้วค่อย ๆ ดำเนินการทีละอย่าง และอีกแนวทางคือการสมัครขอรับประเมินเป็นร้านยาคุณภาพ

กลุ่มที่ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดข้างต้นได้มีแนวทางในการดำเนินธุรกิจไปจนหมดเวลาผ่อนผันตามกฎหมายแล้วเลิกกิจการ เปลี่ยนไปขายยาแผนโบราณ หรือเปิดดำเนินการเฉพาะช่วงที่มีเภสัชกรมาปฏิบัติงาน

อภิปรายผลการศึกษา

ชมรมร้านยาแห่งประเทศไทยมีสมาชิกซึ่งเป็นผู้ประกอบการร้านยาที่เป็นเภสัชกรและไม่ใช่เภสัชกร ซึ่งการศึกษาครั้งนี้มีผู้ประกอบการให้ข้อมูลทั้งสิ้น 232 คน ซึ่งพบว่าร้อยละ 48.2 เป็นเภสัชกร แม้แต่ร้านยา ขย. 2 ที่ตอบแบบสอบถามบางร้านก็มีเภสัชกรปฏิบัติงานประจำ แสดงให้เห็นว่าสัดส่วนของสมาชิกในชมรมร้านยามีแนวโน้มเป็นร้านยา ขย. 1 มากขึ้น ดังนั้นโอกาสที่ร้านยา ขย. 2 ปรับเปลี่ยนเป็น ขย. 1 มีจะเป็นไปได้มาก เพราะจากการสำรวจครั้งนี้มีหลายร้านที่กำลังรอให้บุตรสำเร็จการศึกษาเภสัชศาสตร์ อย่างไรก็ตามจากการที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้มีความพยายามในการพัฒนาคุณภาพบริการของร้านยา มาโดยตลอดนับตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 การมีโครงการร้านยาคุณภาพ¹ และล่าสุดคือ การประกาศใช้กฎกระทรวง 2556¹² จึงทำให้ผู้ประกอบการร้านยาที่เป็นสมาชิกของชมรมร้านยาแห่งประเทศไทยส่วนใหญ่รับทราบเกี่ยวกับกฎกระทรวง 2556 แม้ว่าจะยังไม่ชัดเจนในรายละเอียดของข้อมูลบางอย่างรวมถึง

เหตุผลของข้อกำหนดต่าง ๆ เช่น การเห็นว่าอุปกรณ์ตัดไฟฟ้า (SAFE-T-CUT) น่าจะทดแทนอุปกรณ์ดับเพลิงได้ เพราะอุปกรณ์ 2 ชนิดนี้มีวัตถุประสงค์ในการใช้ที่แตกต่างกัน ดังนั้นการประชาสัมพันธ์ข้อกำหนดของกฎกระทรวง 2556 ของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรวิชาชีพควรเน้นถึงความจำเป็นเหตุเป็นผลของข้อกำหนดต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายของผู้ประกอบการร้านยา

แม้ว่าสมาชิกของชมรมร้านยาส่วนใหญ่จะรับทราบในรายละเอียดของกฎกระทรวง 2556 แต่อย่างไรก็ดียังมีบางส่วนที่ไม่ทราบว่ามีการประกาศและไม่ทราบระยะเวลาที่ต้องปฏิบัติตามประกาศ แสดงให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับประกาศฯ ของหน่วยงานรัฐ และขององค์กรวิชาชีพต่าง ๆ ยังไม่สามารถสื่อและสร้างความเข้าใจให้กับผู้ประกอบการร้านยาได้ทั้งหมด ซึ่งส่งผลต่อการปรับตัวของผู้ประกอบการในการดำเนินการตามกฎหมายได้ การเข้าร่วมโครงการร้านยาคุณภาพของสมาชิกชมรมร้านยามีเพียงร้อยละ 7.2 และมีเพียงร้อยละ 21.2 ที่ผ่านการตรวจประเมินตามเกณฑ์ของกฎกระทรวง 2556 เมื่อพิจารณาจากเหตุผลที่ผู้ตอบแบบสอบถามระบุ ส่วนใหญ่คือ การที่ต้องใช้งบประมาณในการปรับสถานที่แล้ว และค่าตอบแทนสำหรับเภสัชกรที่มาปฏิบัติงานประจำ (กรณีร้านยาที่ยังไม่มีเภสัชกรประจำ) ประกอบกับจากการศึกษาพบว่ารายได้ของการดำเนินธุรกิจของแต่ละร้านมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับกับการศึกษาร้านยาที่ไม่เข้าร่วมโครงการร้านยาคุณภาพ¹³ นอกจากนี้เหตุผลหลักที่มีการกล่าวอ้างทุกครั้งที่มีการรณรงค์ให้ร้านยาต้องมีเภสัชกรปฏิบัติงานประจำตลอดเวลาที่เปิดทำการตามที่กฎหมายกำหนด คือ การขาดแคลนเภสัชกรที่จะมาทำงานที่ร้านยา^{13,14} แต่เมื่อดูรายละเอียดของเหตุผลจะพบว่าสาเหตุที่แท้จริงน่าจะเป็นการเพิ่มต้นทุนในการดำเนินงานจากการที่ต้องจัดให้มีเภสัชกรมาประจำมากกว่าเหตุผลที่ว่าเภสัชกรมีจำนวนไม่เพียงพอเหมือนอดีต เพราะในปัจจุบันมีสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐและ

ภาคเอกชนที่ผลิตเภสัชกรปีละไม่น้อยกว่า 2000 คน เข้าสู่ตลาดแรงงาน¹⁵ ซึ่งเป็นจำนวนที่มากเพียงพอสำหรับจำนวนร้านยาที่ได้รับอนุญาตขายยาในปัจจุบัน แต่อัตราค่าตอบแทนอาจจะไม่จูงใจให้เภสัชกรไปปฏิบัติงานประจำในร้านยา นอกจากนี้ผู้ประกอบการร้านยา บางส่วนยังเห็นว่าร้านยา ขย. 1 ไม่จำเป็นต้องมีเภสัชกรเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในร้านยา ทั้งนี้อาจเนื่องจากการที่มีการผ่อนผันการมีเภสัชกรปฏิบัติงานประจำที่ร้านยาตลอดเวลาที่ผ่านมา ร้านยา ขย. 1 สามารถขายยาบางประเภทได้ในเวลาที่เภสัชกรไม่อยู่ การที่มีเภสัชกรแขวนป้าย และในการบังคับใช้กฎหมายก็ไม่สามารถดูแลในประเด็นนี้ได้อย่างจริงจัง¹⁶ ทำให้มีการขายยาไม่เป็นไปตามบทบัญญัติของกฎหมาย ทำให้เกิดการรับรู้ว่าการจ่ายยาสามารถดำเนินการได้โดยไม่ต้องอาศัยเภสัชกร แม้จะมีรายงานการศึกษาว่าร้านยาคุณภาพ (มีเภสัชกรประจำ) ให้บริการที่มีคุณภาพมากกว่าร้านยาที่ไม่มีเภสัชกร¹⁷

การศึกษาค้นคว้าพบว่าผู้ประกอบการร้านยา ขย. 1 และร้านยา ขย. 2 มากกว่าร้อยละ 60 สามารถดำเนินการตามประกาศฯ 2557 ได้ รวมถึงการจัดให้มีเภสัชกรที่มีใบประกอบวิชาชีพเภสัชกรรมประจำร้านยาตลอดเวลาทำการ ผู้ประกอบการร้านยา ขย. 2 ร้อยละ 71.2 ก็ระบุว่าสามารถดำเนินการได้ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพร้อมที่จะปรับตัวปฏิบัติตามกฎหมายได้ หากมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง¹⁸ แต่อย่างไรก็ดี กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามที่ระบุว่าไม่สามารถดำเนินการนั้นส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าไม่สามารถจัดหาเภสัชกรได้ และรายได้ไม่เพียงพอสำหรับค่าตอบแทนเภสัชกรที่จะมาปฏิบัติงานประจำ ซึ่งแนวทางการปรับตัวของกลุ่มนี้ คือการเลิกกิจการ หรือหากเป็นร้านยา ขย. 2 ก็คือการปรับเปลี่ยนเป็นร้านยา ขย. 1

อย่างไรก็ดีการศึกษาค้นคว้านี้ใช้การสำรวจด้วยแบบสอบถามทางไปรษณีย์ ซึ่งผู้ตอบมีอิสระในการตอบแบบสอบถามอย่างตรงไปตรงมา แต่ก็มีข้อจำกัดในเรื่องความร่วมมือในการตอบแม้ว่าจะมีการส่งจดหมาย

ขอความร่วมมือถึง 2 ครั้ง ดังนั้นจึงควรใช้รูปแบบการศึกษาอื่น ๆ เช่นการจัดสนทนากลุ่ม (focus group) โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการร้านยา ขย. 2

สรุปผลการศึกษา

สมาชิกชมรมร้านยาส่วนใหญ่รับรู้เกี่ยวกับกฎกระทรวง 2556 แต่ความเข้าใจในรายละเอียดยังมีบางส่วนที่ไม่ชัดเจน ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนร้านยาให้เป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมาย ดังนั้นหน่วยงานรัฐและองค์กรวิชาชีพควรที่ต้องทำการประชาสัมพันธ์ถึงแนวทางการปฏิบัติสำหรับร้านยาให้ได้รับทราบอย่างทั่วถึง โดยให้ร้านยาที่สามารถปรับปรุงกิจการให้เป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมายได้เป็นพี่เลี้ยงในการให้คำแนะนำแก่ร้านอื่น ๆ นอกจากนี้หากมีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังร้านยาบางส่วนอาจจะเลิกกิจการ ดังนั้นภาครัฐต้องคำนึงถึงการกระจายตัวของร้านยาโดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกล เพื่อให้มีร้านยาที่ประชาชนสามารถใช้บริการสำหรับการดูแลสุขภาพเบื้องต้นได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณคุณสมโภชน์ หงษ์กิตติยานนท์ ประธานชมรมร้านขายยาแห่งประเทศไทย และคุณสุรศักดิ์ เจริญญูไชย รองประธานชมรมร้านขายยาแห่งประเทศไทย ฝ่ายบริหาร ที่ให้ความอนุเคราะห์คำแนะนำในการสร้างแบบสอบถามและฐานข้อมูลสมาชิกของชมรมร้านขายยาแห่งประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

1. Office of Pharmacy Accreditation (Thailand). Historical Background. [cited 2017 June 18]. Available from http://papc.pharmacycouncil.org/index.php?option=about_us&subpage=history
2. Bureau of Drug Control, Thai Food and Drug Administration The license granting statistic for drug business BE. 2557 [cited 2017 June 18]. Available from http://drug.fda.moph.go.th/zone_search/files/sea001_d19.asp

3. Office of Pharmacy Accreditation (Thailand). List of Accredited drug stores. [cited 2017 June 18], 2017 <http://papc.pharmacycouncil.org/index.php?option=drugstore&subpage=drugstore> (in Thai)
4. Ministerial Regulations: The application for and grant of a license to sell modern drugs B.E. 2556 Government Gazette 2013;130(126 Kor, Dec 27, 2013:1 (in Thai)
5. Notification of Public Health Ministry: requirements on premises, instruments and good pharmacy practice for modern drug stores BE. 2557 Government Gazette 2014; 131(Special issue 223 Ngor, Nov. 5, 2014:7 (in Thai)
6. Wongpratrat A, Arkaravichien W, Lertsinudom S. Quality Indicators for Community Pharmacy. *Srinagarind Med J* 2016;31(1):125-138. (in Thai)
7. Wimonkittipong S. The study on the feasibility of the implementation of the draft of the public health ministerial declaration on good community pharmacy practice. Research report: Bureau of Drug Control, Food and Drug Administration; 2011 (in Thai)
8. Drugstore Club submit a letter to Thai FDA for delaying to enforce The Notification of Public Health Ministry. [cited 2017 June 10]. Available from <https://www.matichon.co.th/news/236326> (in Thai)
9. Chalongsuk R. Sample size. *Thai J Pharm.* 2007;4:1- 15. (in Thai)
10. Tonpumipratet K, Vorapani T. The opinion and practice in 2013 announcement of Good Pharmacy Practice in drug stores: Tak Province. *FDA J.* 2015;22(2):25-32 (in Thai)
11. Intapun I. Inspection of the Compliance to the Ministerial Rule on Licensing and Requirements on Premises, Instruments and Good Pharmacy Practice among Drugstores in Lamphun *Thai J Pharm Pract.* 2015;7(2):94-104. (in Thai)
12. Sermsinsiri W. The service development of Thai community pharmacy. *FDA J.* 2016;23(2):75-77. (in Thai)
13. Chalongsuk R. Sangchan T. Putsilpornsakun N. Chaisuvunarat T. Leungpoonlarb P. Pharmacy entrepreneurs' opinion survey on barriers for enrolling in Community Pharmacy Development and Accreditation Program *J Health Res.* 2007;21(1):43-53. (in Thai)
14. Complaint committee, Office of the Council of State. Decision no. 20/1985: Wissanu Hongphong et.al. Complained for cancelling the Notification of Public Health Ministry Apr 6, 1985. Available from <http://web.krisdika.go.th/lawJustmentDetail.jsp?fromPage=lawJustment&id=0020/2528&type=t&typeOrder=&head=3&item=8&year=2528> (in Thai)
15. Center for Pharmacy Competency Assessment and Accreditation, The Pharmacy Council of Thailand. Announcing score of Multiple Choice Question licensing examination. [cited 2017 June 10]. Available from http://www.plecenter.org/index.php?option=content_detail&view=detail&itemid=1076&catid=17 (in Thai)
16. Niyomdacha S, Lerkiatbundit S. Barriers in Law Enforcement for Pharmacists' License Hanging: Case Study of the Provincial Public Health Offices in the South. *Thai J Pharm Pract.* 2013;5(2):131-149. (in Thai)
17. Kaew-on P., Lerkiatbundit S, Saengcharoen W. Is There any Difference in the Quality between the Pharmacies Accredited by the Pharmacy Council and Non-accredited Pharmacies? *Thai J Pharm Pract.* 2012;4(2):39-64 (in Thai)
18. Wientong P, Chinwong D, Chinwong S, Vacharachaisurapol P, Dutjanuthat A, Supakul S. Readiness among Community Pharmacists in Chiang Mai to Comply with the Ministerial Declaration on Licensing and Requirements on Premises, Instruments and Good Pharmacy Practice. *Thai J Pharm Pract.* 2017;9(1):92-102 (in Thai)